

Szachy jako specyficzne narzędzie pomocne w rozwoju dziecka

Obecnie szachy stały się już trwałym elementem kultury jak i różnych społeczeństw. Trudno jest je przedstawiać bez uwzględnienia ich wielowymiarowości, korzyści jak i wpływu na młodego człowieka. Ponadto nie wszyscy zdają sobie sprawę, że mogą być także wykorzystywane jako specyficzne narzędzie pomocne w rozwoju dziecka.

Na początku pracy zostanie ukazana wielowymiarowość szachów, następnie korzyści wynikające z nauki szachów (bez względu na wiek danej osoby), zwłaszcza w odniesieniu do dzieci wraz z uwzględnieniem specyficznych korzyści, które mogą odnosić dzięki wykorzystywaniu szachów w procesie rozwoju. Dalej zawarte zostaje zagadnienie wpływu szachów na rozwój dziecka wraz z odniesieniem do różnorodnych wieloaspektowych badań. Na koniec zasygnalizowane zostaną także wypowiedzi osób związanych z szachami.

Wielowymiarowość szachów

W tym miejscu zostanie przedstawiona wielowymiarowa strona szachów. Poniżej zawarte stwierdzenia mają zastosowanie do każdego człowieka, który zajmuje się szachami. Także do dziecka, które dzięki pomocy ze strony opiekunów (najczęściej rodziców, a następnie instruktorów czy trenerów) może kształtować swój potencjał dzięki wykorzystaniu szachów.

Szachy są grą dla ludzi w każdym wieku.

Można nauczyć się grać w szachy każdym wieku. W odróżnieniu od wielu innych sportów, nigdy nie trzeba się wycofywać. Ponadto wiek także nie jest istotnym czynnikiem, kiedy patrzysz na przeciwnika – młody może grać ze starym i stary może grać z młodym. Słowem: bez względu na wiek możesz zajmować się szachami. Pamiętaj! Do szachów nie jesteś nigdy ani za stary ani za młody. Dzieci już w wieku 4-5 zaczynają się bawić szachami, a następnie uczą się grać coraz lepiej w tę królewską grę w wieku lat 6-7. Najstarsi, którzy grywają w szachy mają nawet po 80, 90 czy nawet 100 lat.

Szachy rozwijają pamięć.

Teoria szachowa jest obecnie coraz bardziej rozwinięta, a przez to także bardziej skomplikowana niż dawniej. Bardzo wielu graczy zapamiętuje różne debiutowe warianty. Tak więc dzięki szachom można także nauczyć się rozpoznawania wielu różnorodnych wzorców (układów bierek) jak i zapamiętywać długie warianty. Jest to dobra rozgrywka w której także można gimnastykować swoją pamięć, aby mogła nam ułatwiać dobre funkcjonowanie.

Szachy polepszają koncentrację.

Podczas gry trzeba być skoncentrowanym tylko na jednym celu – zamiatowaniu i staniu się zwycięzcą. Wbrew pozorom wcale nie jest to łatwe, gdy mamy odpowiednio silnego i zdeterminowanego przeciwnika. Odpowiednio wysoka oraz długotrwała koncentracja jest niezbędna jeśli chcemy odnosić sukcesy z silniejszymi od nas zawodnikami na turniejach. Dzięki wielu ćwiczeniom oraz sprawdzianom można stale polepszać koncentrację, tak aby w krytycznych chwilach zachować zimną krew.

Szachy rozwijają logiczne myślenie.

Szachy to gra dwóch osób z których każda chce wygrać, lecz zwycięzcą może być tylko jeden. Dlatego właśnie wymagają nieco zrozumienia logiki tego co się dzieje. Zwykle tę „nić przewodnią” gry nazywa się strategią. W szachach myślenie logiczne jest niezbędne jeśli chcemy, aby jakość naszych partii mogła być pouczająca. Bardzo często w tej grze dominuje podejście w którym „jeśli... to” znajduje zastosowanie właśnie na szachownicy. Taki rodzaj myślenia można także opisać jako przyczynowo-skutkowe. Jeżeli pobijesz mi wieżę, to dostaniesz mata – jeśli tego nie rozumiesz, to znaczy, że twoje myślenie logiczne może potrzebować opieki i rozwoju. Ponadto pamiętajmy, że błędy tak w szachach jak i w życiu są nieuniknione. Można powiedzieć, że szachy są jak niesamowita przygoda: to nigdy niekończący się proces.

Szachy promują wyobraźnię i twórczość.

Zachęcają do tego, aby być wynalazcą. Jest niemal nieskończona ilość pięknych kombinacji, które mogą być skonstruowane. Poza tym jeden ze znanych artystów, który przy okazji był także szachistą powiedział: „Każdy szachista jest artystą, chociaż nie każdy artysta jest szachistą”. Pomimo tego, że na wysokim poziomie sportowej rywalizacji tworzenie jest coraz trudniejsze, to jednak dla milionów ludzi na całym świecie szachy otwierają drzwi niezliczonych możliwości, a przy tym dają możliwość, aby samemu tworzyć i przy okazji rozwijać swoją wyobraźnię.

Szachy uczą niezależności.

Tylko ten, kto samodzielnie będzie potrafił oceniać to co się dzieje i co może się wydarzyć może być dobrym szachistą. Dzięki dobrym ruchom przeciwnika jesteśmy zmuszani podejmować ważne decyzje mające wpływ na dalsze wydarzenia na szachownicy. Należy starać się samodzielnie oceniać różne pozycje oraz możliwości, które kryją się w tym miniaturowym schemacie wojny. Jakość ruchów jest dyktowany tylko przez własną ocenę gracza. Im lepsze, tym szanse na wygraną wzrastają.

Szachy rozwijają zdolność przewidywania konsekwencji działań.

Z uwagi na to, że w szachach uczestniczą dwaj gracze i dwa przeciwne wojska, więc można powiedzieć, iż uczą one niejako patrzeć na obie strony ulicy zanim się ją przejdzie. Bez rozwijania umiejętności przewidywania tego co się może wydarzyć, dobry szachista nie będzie mógł wybrać najlepszej kontynuacji gry. W życiu także próbujemy przewidywać to co się stanie i później obserwujemy konsekwencje naszych działań – tak samo jak w szachach.

Szachy inspirują, dają motywację.

Zachęcają do poszukiwania najlepszego ruchu, najlepszego planu i najpiękniejszej kontynuacji spośród nieskończonych możliwości. Zachęcają ponadto, aby wiecznie mierzyć w kierunku postępu, zawsze zmierzając do tego, aby zapalić znicz chwały i zwycięstwa. Szachista, który „czuje szachy” i dostrzega ich wewnętrzne piękno (często niewidoczne dla tych, którzy nie mieli okazji bliżej im się przyjrzeć) będzie często zachwycał się tym jakie niesamowite motywy występują w różnych partiach czy chociażby pozycjach. Tak samo jak dobry film – szachy również mogą nas inspirować i dawać motywację, aby nadal pracować na sukces!

Szachy pokazują, iż sukces wymaga ciężkiej pracy.

Jak już pewnie wiemy sukces wymaga wysiłku oraz pracy. Im więcej pracujemy, tym lepsi się stajemy. Powinniśmy ponadto być przygotowani na porażki i uczyć się na błędach. Jeden z największych geniuszy szachowych Capablanca, powiedział: „Możesz nauczyć się znacznie więcej z partii, którą przegrałeś, aniżeli z tej, którą wygrałeś. Musisz przegrać setki partii zanim staniesz się dobrym graczem”. Nikt nie stał się mistrzem w ciągu miesiąca czy roku: zwykle potrzeba na to kilkunastu lat ciężkiej pracy. Niemniej chcąc odnosić sukcesy trzeba wytrwale i efektywnie pracować. W końcu słynne powiedzenie „trening czyni mistrza” nie zostało wymyślone przypadkiem.

Szachy i nauka.

Królewska gra może być traktowana także jako nauka. Ponadto szachy rozwijają naukowy sposób myślenia. Podczas grania, generujemy różne warianty w naszym umyśle. Ponadto przeszukujemy nowe idee, próbujemy przewidzieć ich następstwa czy też zinterpretować zaskakujące odkrycia. Decydujemy na podstawie hipotezy, a następnie wykonujemy ruch i sprawdzamy go. Dokładnie tak samo jak inni naukowcy w swoich dziedzinach. Bez względu czy jest to matematyka, biologia czy fizyka, to trzeba najpierw postawić hipotezę, następnie ją zweryfikować, a na końcu wyciągnąć odpowiednie wnioski. Taki proces zwykle gwarantuje sukces – także w szachach!

Szachy i technologia.

Co robią gracze podczas gry? Tak jak komputery są oni zaangażowani w poszukiwanie coraz to lepszego ruchu w ograniczonym czasie do namysłu. Również komputera używamy jako narzędzia do nauki szachów. Obecnie są nowe technologie wykorzystywane do tego, aby ułatwić graczom rozgrywanie partii szachów czy też programy umożliwiające ich odtwarzanie bądź analizowanie. Dzięki kafejkom i serwerom szachowym setki tysięcy szachistów jest w stanie rozgrywać między sobą partie i dyskutować o szachach. A wszystko to dzięki rewolucji jaką od kilkunastu lat jest Internet, który pomaga również szachistom. Szachy są jedną z nielicznych gier, które można rozgrywać nie widząc na żywo przeciwnika i będąc tysiące kilometrów (tych wirtualnych czy też realnych) od siebie!

Szachy i matematyka.

Nie jest koniecznym bycie geniuszem, aby odkrywać pewne prawidłowości. Jedną z nich może być chociażby to, że szachy zakładają nieskończoną ilość obliczeń, począwszy od obliczenia ilości atakującego i broniącego wojska (w przypadku prostej wymiany), do obliczania długich tasiemcowych kontynuacji (w przypadku skomplikowanej pozycji). I warto zaznaczyć, iż używamy do tego swojej głowy, a nie podręcznej maszyny liczącej. Ponadto szachy i matematyka mają swoje wspólne obszary, które od lat wymyślają, analizują i rozwiązują naukowcy czy zwykli pasjonaci. Przykładem może być łamigłówka, która polega na tym, aby „obskoczyć” każde pole na szachownicy (tylko raz na nim stając) i nie „zablokować się”.

Szachy i badania.

Dziś są już miliony szachowych źródeł, odnośnie każdego aspektu gry (głównie dzięki możliwościom, jakie daje Internet). Można nawet skomponować swoją własną szachową bibliotekę (zwykle w postaci zbioru partii w formacie PGN). W życiu podobnie jak i w szachach jest istotne, aby wiedzieć jak znaleźć, zorganizować i wykorzystać nieograniczoną ilość informacji. Szachy dają nam idealny przykład i możliwość ku temu, bowiem nie jest możliwym „objąć nieobjęte”. W tym celu stosuje się różne sztuczki, które mają na celu uproszczenie, przyspieszenie oraz zwiększenie efektywności naszych działań. Poza tym naukowcy przeprowadzają różnorodne badania zarówno na szachach jak i szachistach. Badają oni przykładowo pamięć szachistów, ich zdolności koncentracji, myślenia czy też wnioskowania na podstawie przygotowanych informacji.

Szachy i sztuka.

Szachy bywają definiowane różnie. Nie da się jednak szachów zaklasyfikować do jednej grupy, gdyż ich bogactwo jest dość znaczne. Niekiedy jednak definiuje się je jako sztukę pojawiającą się w formie rozgrywki (gry). Jeżeli myślimy, iż nigdy nie będziemy mogli zostać artystą, to szachy stale udowadniają nam, iż się mylimy. Szachy bowiem pomagają nam uaktywnić naszego wewnętrznego artystę, aby się ujawnił w procesie gry. Ponadto nasza wyobraźnia (odpowiednio zmobilizowana do pracy) będzie pędzić jak dziki zwierz z nieskończonymi możliwościami po wszystkich 64 polach. Będziemy także w naszych umysłach malowali obrazy idealnych pozycji, które chcemy osiągnąć czy też idealnych miejsc dla naszych żołnierzy. Jako szachowy artysta mamy bowiem coś takiego jak oryginalny styl i naszą niepowtarzalną osobowość, która będzie odbijała się w naszej grze.

Szachy i psychologia.

Szachy są testem opanowania, spokoju, nerwów, siły woli jak i koncentracji. Zwiększają nasze zdolności interakcji z innymi ludźmi. Ponadto sprawdzają naszą postawę sportową w sytuacji konkurencyjnego środowiska. Wygrywanie w warunkach, gdy każdy chce wygrywać, a wygrywają jedynie najlepsi... wcale nie jest takie łatwe jak się wydaje. Jeśli damy się ponieść impulsom czy też załamiemy się porażką, wówczas będzie bardzo trudno rozgrywać kolejne partie na najwyższym poziomie. Ponadto możemy także mieć trudności w opanowaniu i koncentracji, gdy sytuacja na szachownicy będzie trudna. Kto jest w stanie grać możliwie najlepiej, gdy widmo porażki stale zagląda w oczy? To potrafią ci, którzy włożyli dużo pracy i wysiłku, aby tę umiejętność rozwinąć zachowywania zimnej krwi w trudnych i niesprzyjających warunkach. A czy ty też potrafisz?

Szachy polepszają (ułatwiają) pracę w szkole oraz zdobywanie dobrych stopni.

Znaczna liczba badań stale udowadnia, iż dzieciaki osiągają wysoki poziom czytania, poziom matematyczny i ogólnie większe zdolności uczenia jako rezultat grania w szachy. Z uwagi na powody wyżej uwzględnione jak i inne, grający w szachy dzieciaki lepiej wypadają w szkole i dlatego mają większe szanse na powodzenie w życiu. Najciekawsze może być to, że zmiany są na tyle niesamowite, że szachiści uzyskują nawet lepsze wyniki w testach z matematyki aniżeli ich rówieśnicy, którzy się zajmowali wyłącznie matematyką! Być może właśnie wytrwałość w dążeniu do celu pozwala na przenoszenie sukcesów na szachownicy... na sukcesy życiowe? Z pewnością jednak szachy mogą pomagać młodym i nieco starszym uczniom w tym, aby przynosili do domu coraz lepsze stopnie, jednocześnie rozwijając umiejętności ważne w życiu.

Szachy otwierają świat dla nas.

Świat szachowy może się wydawać zamknięty albo też dostępny jedynie dla geniuszy czy też zdolnych ludzi. Na szczęście wcale nie jest konieczne, aby być utytułowanym graczem, aby uczestniczyć w różnych zawodach. Od kilkunastu dobrych lat są bowiem organizowane turnieje otwarte (tzw. „open”), w których mogą uczestniczyć gracze wszystkich poziomów. Wówczas w takim turnieju amator czy pasjonat szachowy może w jednej z rund zmierzyć się z mistrzem. Ponadto szachy zapewniają znaczne możliwości podróżowania nie tylko na terenie kraju, ale nawet i świata. Ta zabawa jest więc naprawdę globalna! Poza tym szachy są uniwersalnym językiem i możemy komunikować się z innymi poprzez zwykłą szachową deskę. Nie ważne czy rozgrywamy partię z zawodnikiem z Polski, Niemiec, Anglii, Grecji, Rosji czy Chin – ruchy na szachownicy będą zrozumiałe dla każdego z nich, pod warunkiem, że potrafi grać w szachy. Świat szachowy jest otwarty dla każdego!

Szachy pozwalają nam spotykać wiele interesujących ludzi.

Uczestnicząc w turniejach czy też grając przez Internet w szachy albo rozmawiając o nich na forach szachowych można poznawać innych pasjonatów i amatorów 64 pól. W ten oto sposób zdarza się nawiązywać przyjaźnie na całe życie z innymi ludźmi poznanymi dzięki szachom. Szachistami mogą być bardzo różne interesujące osoby: czy to ze świata nauki, muzyki, polityki, sportu czy też filmu. Są także ludzie, którzy są astronomami, fizykami, matematykami, psychologami bądź zwykłymi

amatorami, którzy fascynują się bitwą na czarno-białej planszy. Oprócz tego są osoby, które są niepełnosprawne i niezwykle jest to, że część z nich także wybiera szachy jako hobby. Najbardziej popularnym artystą był pianista Ray Charles dla którego muzyka wraz z szachami stały się pasją. Być może nie byłoby w tym nic nadzwyczajnego, gdyby nie zdumiewający fakt: mianowicie Ray był niewidomym artystą!

Szachy są bardzo tanie.

Jednym z ważnych elementów może okazać się to, że koszt zakupu szachów jest bardzo niski. Wcale nie jest potrzebne ekstrawaganckie wyposażenie, aby grać w szachy. Wystarczy tylko plansza do gry i odpowiednie bierki (figury i pionki). W obecnych czasach jest jeszcze możliwość korzystania z dobrodziejstwa komputera jak i Internetu. Tak więc faktycznie wszystko, co jest konieczne to jedynie komputer (z uwagi na możliwość rozrywania partii przez sieć Internet niemal każdego dnia o dowolnej porze). Ponadto oczywiście dobrze jest także posiadać chociaż jeden komplet szachów w domu, aby ćwiczyć z naszymi znajomymi, rodzeństwem czy rodziną. Można komplet również zabrać do domu przyjaciela, bądź też wybrać się nawet do najbliższego parku, aby zaprosić jakiegoś pasjonata na partyjkę szachów.

Szachy są przede wszystkim świetną zabawą.

Należy podkreślić, że szachy nie są jedna z wielu prostych gier planszowych. Niemal żadna partia szachowa nie powtarza się, co oznacza, że mamy możliwość tworzyć coraz to nowe idee w każdej z nich. Ponadto dzięki niezliczonym możliwościom mamy gwarancję, że nigdy nam się nie znudzi. Dlaczego? Otóż jest tak, ponieważ zawsze mamy wiele nieznanych i dotąd niezbadanych ścieżek przed sobą. Tak więc mamy miliony okazji, aby zobaczyć i przekonać się, co tym razem będzie przed nami. W każdej grze jesteśmy dowódcą i generałem armii, a prócz tego sami decydujemy o przeznaczeniu naszych żołnierzy. Można ich poświęcać, wymieniać, związać, łapać na widelki, tracić, bronić... lub też rozkazać im przełamać bariery i otoczyć wrogiego króla. Słowem: dostajemy moc i władzę decydowania o tym co się będzie działo na polu bitwy. Chwała jest w zasięgu naszego umysłu... wystarczy tylko chęć zagrania w szachy. Wystarczy wziąć komplet szachowy, poszukać kolegę do gry i pozostaje dobrze się bawić oraz rozkoszować się przygodą szachową!

Podsumowując należy stwierdzić, iż szachy z pewnością są pewnego rodzaju bardzo ciekawą grą (rozgrywką). Niemniej ich wielowymiarowość jak i wpływ na kulturę, a w szczególności na możliwości rozwoju dzieci jest znaczny. Ich bezgraniczna głębia sprawia, iż są one wielowymiarowym fenomenem, który na trwałe zadomowił się w historii. Szachów nie można zamknąć w ciasnych ramach gry czy też rozrywki, gdyż są one postrzegane przez wielu pasjonatów przez różny pryzmat. Jedni w 64 polach widzą grę, inni dostrzegają naukę czy sztukę, a jeszcze inni – rywalizację sportową czy też pasję. Dla nas jedno jest pewne: jest to fenomen, który wymaga traktowania z należnym szacunkiem oraz odpowiednim podejściem.

Warto postawić sobie na koniec pytanie o to, w jaki sposób będziemy mogli i chcieli wykorzystać ów fenomen, aby pomagać kształtować nasze dzieci i troszczyć się o ich pełny rozwój. Można ku temu wykorzystywać także takie narzędzie jakim są szachy.

Korzyści płynące z nauki szachów

Jest bardzo wiele korzyści, które szachy wnoszą do społeczeństwa. Skoncentrujmy się na opisie kilku wybranych (w znacznie szerszym aspekcie będą one uwzględnione przy podejmowaniu tematyki ich wpływu na rozwój dziecka):

1. Szachy są dla wszystkich.

Codziennie ludzie różnych płci, ras, religii, narodowości i w różnym wieku grają w szachy. Królewski sport może teraz pochwalić się kilkoma milionami zarejestrowanych graczy w swoich federacjach; z kolei więcej szacuje się, że około 40-50 milionów ludzi rozgrywa normalne partie każdego dnia. Pewne jest to, że obecnie jest tyle miejsc w Internecie w których można rozgrywać partie szachowe, że każdy może zagrać niezależnie od tego gdzie mieszka czy o jakiej porze zechce się zmierzyć z innym graczem. Ważne jest także i to, że nigdy nie jest się zbyt starym lub młodym, aby czerpać radość z szachów. Partia szachów nigdy nie jest odległa, bez względu na to czy grana z przyjaciółmi w lokalnym klubie szachowym, w turnieju czy też z kimś z innego kraju poprzez granie on-line (za pomocą Internetu). Nie ma specjalnych warunków, aby każdy mógł się cieszyć grą w szachy. To najbardziej demokratyczna z gier, gdyż nie ma znaczenia ani płeć, ani rasa, ani siła fizyczna czy wiek bądź pochodzenie. Przy tym rywalizować mogą praktycznie wszyscy – jedyne co jest to konieczne to chęć ku temu oraz znajomość podstawowych zasad gry. Rzadko zdarza się, aby wszyscy na równych prawach byli dopuszczani do rywalizacji między sobą. W tym natomiast wypadku jest to jak najbardziej możliwe oraz realne. Wystarczy tylko chcieć zagrać!

2. Szachy czynią dzieci bardziej bystrymi.

Takie jest właśnie motto programu szkolnego Szachowej Federacji Stanów Zjednoczonych (czy „*Make kids smarter*” czy też „*Chess Makes You Smart*”) i nie jest to tylko pusta fraza. Instruktażowa partia jest jednym z najbardziej motywujących narzędzi w repertuarze nauczyciela. Ponadto szachy są częścią programu nauki w blisko 40 krajach, włączając Stany Zjednoczone.

Wartym podkreślenia jest także to, iż długoletnie studia oraz różne badania jednoznacznie wykazały, że szachy polepszają:

- strategiczne i krytyczne myślenie, dojrzałość, logikę
- godne sportowe zachowanie, odpowiedzialność, dyscyplinę, zrównoważenie
- koncentrację, wizualizację, pamięć, pewność siebie, autoekspresję
- umiejętność rozwiązywania problemów, wyniki w testach inteligencji

Warto podkreślić, że korzyści z szachów dla dzisiejszej grupy dzieci młodzieży są znaczące. Dlatego warto jest poszukiwać możliwości, dzięki którym szachy mogą pomagać w rozwoju przede wszystkim dzieci jak i młodzieży. Przy odpowiednim realizowaniu programu nauczania szachowego można uzyskiwać naprawdę bardzo dobre efekty. Konieczna jest jednak do tego świadomość korzyści, które dają szachy, akceptacja tej formy rozwijania i nauki oraz konkretne działania do grupy odbiorców.

3. Szachy są zabawą i rozrywką.

Niektórzy ludzie wierzą i oceniają, że szachy to sztuka, nauka czy nawet sport, ale każdy musi się zgodzić, iż jest to przede wszystkim wspiana gra. Taka, która pozwala dzieciom wyrażać swoją twórczość, nawiązywać nowe przyjaźnie i kształtować oraz rozwijać samoocenę. Rzadko zdarza się, aby dzięki dobrej zabawie można było dodatkowo rozwijać wiele ważnych cech i umiejętności przydatnych w nauce szkolnej i dalszym życiu. Szachy są właśnie jedną z takich gier, które oferują szerokie spektrum aktywności w sferze intelektualnej, emocjonalnej a także społecznej. Większość trenerów i instruktorów twierdzi, że dzieci, które systematycznie uczestniczą w zajęciach szachowych stają się bardziej dojrzałe, odpowiedzialne oraz uzyskują lepsze efekty (także oceny szkolne) aniżeli ich rówieśnicy, którzy nie biorą udziału w procesie szkolenia szachowego. Dodatkowo opinię tę potwierdzają rodzice i opiekunowie dzieci, które są świadome pozytywnego oddziaływania królewskiej gry na ich pociechy. Warto o tym pamiętać w dyskusji na temat podejmowania decyzji związanych z akceptacją szkolenia dzieci i młodzieży za pomocą szachów.

Można w skrócie wymienić takie oto istotne fakty związane z szachami oraz korzyściami płynącymi z ich nauczania:

Szachy są częścią programu nauki w niemal 40 krajach. W Wenezueli, Islandii, Rosji i innych krajach, szachy są przedmiotem we wszystkich szkołach publicznych.

W Vancouver, Centrum Nauczania Szachów i Matematyki poprzez rozpoznanie zależności pomiędzy graniem w szachy i rozwojem umiejętności szachowych, rozwinięto serię podręczników, aby wspomóc studentów kanadyjskich w matematyce.

Były amerykański Minister Edukacji Terrell Bell popierał wiedzę szachową jako sposób rozwijania wczesnoszkolnych właściwości: intelektu oraz akademickiej bystrości (obrotności).

Stan New Jersey wprowadził projekt ustawy legitymujący szachy jako jednostkę nauczania w programie nauki już w szkołach podstawowych. 17 października 1992 roku, Burmistrz New Jersey – Jim Florio podpisał ten akt prawny, aby ustanowić szachy jako przedmiot nauczania w szkołach publicznych. Cytat z ustawy brzmi w ten oto sposób: „*W krajach gdzie szachy są oferowane szerokiemu gronu odbiorców w szkołach, studenci wykazują wyższość w zdolności rozpoznawania złożonych wzorców i konsekwentnie wybijają się w matematyce i nauce...*”.

Po tym jak została przedstawiona wielowymiarowość szachów oraz ogólne korzyści płynące z ich nauczania, teraz czas na przedstawienie zagadnienia wpływu szachów na rozwój dziecka.

Wpływ szachów na rozwój dziecka

Zastanówmy się jaki jest wpływ szachów na rozwój dziecka. Na początku warto przytoczyć wypowiedź, jaką we wstępie do programu nauczania gry w szachy w nauczaniu zintegrowanym dzieci przytaczają autorzy: Waldemar Gałazewski oraz Andrzej Modzelan. Ostatni z autorów jest doświadczonym pedagogiem i instruktorem szachowym z wieloletnią praktyką (autor książki „*Twoje dziecko gra w szachy*”). Posłuchajmy co na ten temat mają do powiedzenia:

Szachy odgrywają istotną rolę w nabywaniu i kształtowaniu wielu umiejętności wykorzystywanych przez człowieka w ciągu całego życia. Wprowadzenie nauki gry w szachy w młodszym wieku szkolnym wpływa wszechstronnie na rozwój uczniów. Dzieci uczące się grać w szachy dostrzegają w nich przede wszystkim rozrywkę, nie zdając sobie sprawy, że bawiąc się drewnianym wojskiem, uczą się i doskonalą swoje umysły. Grając w szachy, musimy przestrzegać pewnych określonych zasad i reguł. Każdy szachista musi, więc wykazać się zdyscyplinowaniem, ale i wyobraźnią. Biorąc pod uwagę powyższe, można określić, w jakich płaszczyznach szachy wpływają na rozwój psychiczny i intelektualny dziecka:

Rozwój zainteresowań – dziecko poznaje nową dyscyplinę, której istotą jest samodzielne, logiczne rozumowanie, łączące poszczególne elementy wiedzy w jedną harmonijną całość;

Aktywność twórcza – specyfika gry w szachy wyklucza odtwórcze traktowanie tego zagadnienia. Wszelkie próby bezmyślnego naśladownictwa skazane są na niepowodzenie. Dziecko samo kreuje wydarzenia na szachownicy i ponosi za nie odpowiedzialność;

Rozwijanie pamięci i uwagi – główną umiejętnością w szachach jest zdolność zreasumowania każdej pozycji w sposób dynamiczny, w kategoriach najważniejszych jej elementów. Cała szachownica zostaje ukształtowana w przestrzenno-czasową postać, czyli wzorzec (P.G. Zimbardo, F.L. Ruch: „Psychologia i życie”. Warszawa, 1997. s.198). Towarzyszy temu rozwój wyobraźni wzrokowej i koncentracji;

Myślenie logiczno-wyobrażeniowe – ludzie myślą czasami za pomocą wyobrażeń, które są obrazami psychicznymi rzeczywistych doznań zmysłowych (Tamże, s.196) i ten właśnie rodzaj myślenia gra szachowa rozwija najpełniej;

Rozwój pozytywnych sfer osobowości – szachy wykształcają poczucie obiektywizmu, uznawanie prawd innych ludzi, uczą tolerancji i reakcji na niepowodzenia;

Konsekwencja i wytrwałość w działaniu – dzieci mające styczność z szachami, zupełnie inaczej podchodzą do porażek. Zazwyczaj ponownie starają się rozwiązać określony problem i czynią to aż do skutku, podczas gdy ich rówieśnicy bądź rezygnują z wykonania zadania, bądź też obniżają sobie skalę trudności;

Aspekty wychowawcze – można je rozpatrywać w kategoriach kary i nagrody. Czymże innym jak nie karą jest przegrana? W dodatku wymierzona natychmiast i adekwatnie do czynu. To samo można powiedzieć o nagrodzie, jaką bez wątplenia jest dla młodego człowieka zwycięstwo, osiągnięte dzięki sile własnego umysłu.

Czymże, więc są szachy? W naszym rozumieniu to nic innego, jak narzędzie stymulujące rozwój emocjonalny i intelektualny dziecka, kształtujące jego osobowość i pozwalające na rozwój twórczego potencjału, który drzemie w każdym młodym człowieku.

Następnie w powiązaniu z korzyściami płynącymi z nauki szachów zostanie przedstawione to, w jaki sposób mogą wpływać one na rozwój dziecka. Oczywiście należy podkreślić, iż nie sposób zamieścić wszystkich analiz czy też wyników badań, wypowiedzi osób związanych z szachami oraz wszelkich dostępnych na ten temat danych. Niemniej w naszej pracy chcemy zaprezentować przynajmniej najważniejsze i najbardziej znane [wykorzystano fragmenty zebranych wyników badań i wypowiedzi ze strony <http://www.edutechchess.com/whychess.html>]. Oto one:

W 1973-1974 roku w Zairze zostały prowadzone badania przez Alberta Franka na grupie 92 studentów w wieku 16-18 lat, Grupa eksperymentalna grających-szachistów pokazała znaczący postęp w zdolnościach przestrzennych, numerycznych i administracyjno-kierowniczych w powiązaniu z werbalnymi skłonnościami w porównaniu do grupy kontrolnej. Poprawa okazała się prawdziwą (trwałą) bez względu na uzyskany końcowy poziom umiejętności szachowych. Poniżej nastąpi prezentacja uzyskanych wyników badań.

W 1974-1976 roku belgijskie badanie na grupie eksperymentalnej piątoklasistów grających-szachistów, wykazało znaczący postęp w rozwoju poznawczym nad grupą kontrolną, przy zastosowaniu testów Piageta odnośnie rozwoju poznawczego. Być może bardziej wartym odnotowania jest jednak to, iż dzieci te również znacznie lepiej radziły sobie w testach szkolnych, tak samo jak w standaryzowanych testach zarządzonych przez zewnętrzną agencję, która nie wiedziała o tożsamości tych dwóch grup. Cytując Adriana de Groota: „...*Ponadto studium belgijskie wydaje się demonstrować fakt, iż traktowanie szachów jako podstawowego i oczywistego jak i wesołego przedmiotu materii, może mieć pozytywny efekt na motywację i szkolne osiągnięcia w ogólności...*”.

W 1977-1979 roku badania na Uniwersytecie Chińskim w Hong-Kongu przez Yee Wang Funga pokazały, iż gracze szachowi wykazali 15% polepszenie wyników w testach matematycznych i naukowych.

W 4-letnim studium (1979-1983) w Pensylwanii odkryto, iż grupa eksperymentalna grających-szachistów stanowczo pokonała w wynikach grupę kontrolną zaangażowaną w inne programy rozwoju myślenia, używając pomiarów z Watson-Glaser Skali Krytycznego Myślenia i Testów Torrence Twórczego Myślenia.

W 1979-1983 wenezuelski „Projekt nauki myślenia” wyszkolił 100 000 nauczycieli, aby uczyli oni umiejętności myślenia. Zakładał próbkę 4266 studentów drugiego roku. Osiągnięte ogólne wnioski wskazują, iż szachy, metodologicznie nauczane są systemem bodźców (stymulacji) wystarczających do przyspieszenia wzrostu ilorazu inteligencji w podstawowym wieku dzieci obu płci we wszystkich socjoekonomicznych poziomach.

W czasie swojego nauczycielskiego, grantu urzędowego z Departamentu Edukacji ze Stanu New Jersey, William Levy odkrył, iż szachy konsekwentnie (1980-1987) podwyższają samoocenę już po roku ich nauczania (ekspozycji). Wiele z samoocen studentów polepszyło się drastycznie.

Zgodnie z 2-letnim studium przeprowadzonym w Kisziniewie pod superwizją N.F.Talisina, stopnie młodych studentów biorących udział w szachowym eksperymencie wzrosły we wszystkich przedmiotach. Nauczyciele zauważyli polepszenie pamięci, lepsze umiejętności organizacyjne i dla wielu (dzieci) wzrosła także fantazja i wyobrażenie (Minister Edukacji Republiki Mołdawii, 1985). W swoim pilotażowym studium w 1986 roku doktor Ferguson odkrył, iż jest możliwym zwiększenie osiągnięć przez koncentrację na sile indywidualnych modalności, tworzeniu indywidualnego planu myślenia, analizowania i zastanawiania się nad każdego procesem rozwiązywania problemów, dzielenia się (jego bądź jej) systemem myślenia z badanymi (dziećmi) i modyfikowanie systemu, aby zintegrować inne modalności.

W czasie lat 1987-88 realizowany był program „Rozwój intelektu i pamięci poprzez szachy”. Wszyscy studenci szóstoklasiści w wiejskim terenie Pensylwanii w utworzonej (przez siebie) klasie byli zobowiązani do uczestnictwa w lekcjach szachowych i rozgrywaniu partii. Żaden z uczestników nie grał poprzednio w szachy. Dzieci znacząco polepszyły swoje właściwości zarówno w pamięci jak i werbalnym rozumowaniu. Efekt wielkości wyników jest bardzo silny. Te rezultaty sugerują, iż pojawił się transfer umiejętności pielęgnowany dzięki szachowemu programowi nauki.

Studium w 1989-92 roku w New Brunswick w Kanadzie, w którym 437 piątoklasistów podzielono na trzy grupy. Eksperymentując z dodawaniem szachów do programu nauki matematyki, odkryto zwiększone korzyści w rozwiązywaniu problemów matematycznych jak i zrozumienie proporcjonalne do nakładu szachów do programu nauki.

W 1990-92 roku studium, w którym użyto substytutu Szkolnego Programu Szachowego Nowego Jorku dało statystycznie znaczące rezultaty zawierające wnioski, iż szachowe uczestnictwo (w procesie szkolenia) zwiększa wyniki w czytaniu.

Podczas roku szkolnego 1995-1996, dwie klasy zostały wybrane w każdej z pięciu szkół. Studenci (grupa N=112) dostali szkolenie odnośnie szachów i rozumienia (wnioskowania) w jednej klasie w każdej ze szkół. Dzieci objęte programem szachowym uzyskały znacząco wyższe wyniki w czytaniu pod koniec roku. Powinno zostać także wyraźnie podkreślone to, iż o ile studenci w grupie szachowej pobierali lekcje szachowe, to grupa kontrolna (N=127) miała dodatkowe szkolenie w klasie szkolnej w zakresie podstawowego nauczania. Ponadto nauczyciel grupy kontrolnej miał wolną rękę odnośnie używania „szachowego okresu” w jakikolwiek sposób chciał, ale okres ten był zwykle używany dla nauki czytania, matematyki czy też szkolenia odnośnie społecznych lekcji. Grupa kontrolna w ten sposób miała więcej szkolenia w zakresie czytania niż grupy szachowe. Jednakże grupy szachowe wypadły i tak lepiej w teście czytania. Dlatego właśnie wzrost w grupach szachowych był szczególnie imponujący.

W 1994-97 w studium w Teksasie, regularni studenci (nie będący członkami honorowymi), którzy uczestniczyli w szkolnym klubie szachowym, wykazali podwójny wzrost wyników w stosunku do osób nie grających w szachy. Dotyczył on czytania i matematyki pomiędzy trzecią i piątą skalą (stopniem) w Teksaskiej Skali Szacowania Akademickich Umiejętności.

Badacze i nauczyciele kwestionowali to, co mogło powodować ów wzrost (wyników, umiejętności, itp.). Na to wenezuelskie studium stwierdziło: „Szachy rozwijają nową formę myślenia i to ćwiczenie jest tym, co przyczynia się do zwiększania wskaźnika inteligencji”.

Warto dodać, iż bardziej współczesne badania sugerują, iż jest to wzrost nowych połączeń synaptycznych. W takim wypadku należałoby, więc stwierdzić, iż szachy niejako promują wzrost (nowych) dendrytów!

Szkoleniowe rozgrywki są jednym z najbardziej motywujących narzędzi w repertuarze dobrego nauczyciela. Dzieci kochają szachy. Szachy motywują ich do stawania się chętnymi do rozwiązywania problemów i spędzania godzin w ciszy, gdy są pogrążeni w procesie logicznego myślenia. Należy podkreślić, iż ci sami młodzi ludzie często nie potrafią usiedzieć dłużej niż przez 15 minut w tradycyjnej klasie szkolnej. Szachy zapewniają różnorodność i (wysoką) jakość problemów. Jak Langen (1992) stwierdza: „Problemy, które powstają w 70-90 pozycjach przeciętnej partii szachowej są ponadto nowe. Zawartość jest podobna, tematy powtarzają się, ale pozycje z gier niemal nigdy nie. To sprawia, iż szachy są niesamowicie dobrym terenem doświadczalnym (fabryką) i polem do popisu dla rozwiązywania problemów”.

Program nauki matematyki w New Brunswick w Kanadzie jest serią testów zwanych Wyzwania Matematyki, które wykorzystują szachy, aby uczyć logiki i rozwiązywania problemów od klasy 2 do 7. Używając tego programu nauki, przeciętny wynik rozwiązywania problemu uczniów w prowincji wzrósł od 62 do 81%. Prowincja Quebec, gdzie program został po raz pierwszy wprowadzony, ma najwyższe stopnie matematyczne w Kanadzie, zaś Kanada jako kraj wypada lepiej niż USA w międzynarodowych egzaminach matematycznych.

Warto także zwrócić uwagę, iż niektóre artykuły podejmują dyskusje o szachach jako o narzędziu wspomagającym dzieci na każdej płaszczyźnie (nie tylko sferze intelektualnej).

Dr Stefurak, poznawczy neuropsycholog stwierdza, że: „szkolenie szachowe informuje umysł oraz emocje w taki sposób, aby strukturyzować powstanie obwodu umysłowego, w którym motywacja i zdolność pomnażają się, aby wyprodukować osiągnięcie – zarówno w szachach oraz w szkole jak i życiu”.

W październiku 1996 roku, Arman Tajarobi napisał: „Przez ostatnie trzy lata, byłem świadkiem eksperymentu prowadzonego w 24 szkołach podstawowych w moim mieście. (Główny) Zarząd Szkolnictwa zezwolił tym szkołom na zmianę godziny lekcji matematyki na kurs szachowy każdego tygodnia dla połowy ich studentów. Przez trzy kolejne lata, grupy które otrzymywały szachowe szkolenie miały lepsze rezultaty w matematyce niż te, które nie miały. Tego roku (czwarty rok) Zarząd Szkolnictwa zezwolił dowolnej szkole, która zechce zapewniać nauczanie jej studentom za pomocą szachów na wykorzystanie tego sposobu”.

John Artise zestawia swoje lata psychologicznych badań nad szachami, aby zidentyfikować wkład szachów w edukacji i nauczaniu. Identyfikuje cztery obszary wzrostu: poprawa pamięci, logiki, obserwacji i analizy oraz operacje warunkowe. „Szachy i Edukacja”. John Artise.

Program szachowy założony przez Oakland (Kalifornia) „Program Zagrożona Młodzież” udowadnia, iż jest efektywnym narzędziem dla ratowania młodzieży z problemami.

Niezwykle ważnym wydaje się być także zasygnalizowanie komentarzy samych nauczycieli, którzy wyrażają to, jak postrzegają zmiany w rozwoju u dzieci, dzięki wykorzystaniu ku temu szachów.

„Nie tylko umiejętności matematyczne i czytania tych dzieci wzbiły się; ich zdolności w zakresie socjalizacji wzrosły niepominięte także. Nasze studia pokazały, iż wypadki zawieszania i zewnętrznego przymusu obniżyły się o około 60% odkąd te dzieci zostały zainteresowane szachami” – Asystent dyrektora Joyce Brown w szkole Roberto Clemente w Nowym Jorku, 1988.

Dr Fred Loveland, nadzorca szkół w Panama City, wyraża swoją opinię: „Szachy nauczyły moich studentów więcej niż jakikolwiek inny przedmiot”.

Artykuł: „Szachy Polepszają Akademickie Osiągnięcia” z Szachowego Programu Szkolnego NY, cechuje (charakteryzuje) liczbą zaświadczeń ze szkół, włączając:

„Nie tylko umiejętności matematyczne i czytania tych dzieci wzbiły się; ich zdolności w zakresie socjalizacji wzrosły niepominięte także. Nasze studia pokazały, iż wypadki zawieszania i zewnętrznego przymusu obniżyły się o około 60% odkąd te dzieci zostały zainteresowane szachami”.

„To najlepsza rzecz, jaka przytrafiła się tej szkole....szachy robią różnicę ... co zrobiono dla tych dzieci (za ich pomocą) jest po prostu poza wszystkim, co mógłbym opisać”.

„Widzę ich (studentów), iż są w stanie uważać (skoncentrować uwagę) nad czymś przez więcej niż półtorej godziny. Jestem oszołomiony. Niektóre z nich nie mogły skupić się na rzeczach więcej niż 20 minut.” – Jo Bruno, Principal, P.S. 189.

Dr Calvin F. Deyermond, Assistant Nadzoru Programu Nauczania i Szkolenia dla North Tonawand City School, napisał: „Szachy rozwijają intelekt, estetykę, sportową (postawę), podejmowanie decyzji, koncentrację i umiejętności wytrwałości. Widzieliśmy efekty tej cudownej gry w naszej klasie szkolnej oraz rodzaju aktywności w niezwyklej formie nauczania. Nie tylko jest to wyzwanie umysłowe, ale także przyciąga nie tylko utalentowane jednostki, lecz także studentów na wszystkich poziomach nauczania. Wiele studentów, którzy doświadczyli problemów, szczególnie w matematyce i czytaniu, czasami demonstrowało niezwykle postępy w procesie uczenia szachów”.

Rob Roy z Connecticut: „Dzieci ze specjalnymi problemami także mogą uczyć się grać w szachy. Nauczałem z powodzeniem będące w niekorzystnej sytuacji emocjonalnej i edukacyjnej dzieci w szkołach w Waterbury i używałem szachów jako sposobu dla nich, aby nauczyć ich i ćwiczyć samokontrolę. To było jakby włączenie przelączników w ich głowach. Widzisz dziecko patrzące na problem, rozkładające go na części, a następnie składającego wszystko w całość. Proces zakłada przypominanie, analizę, ocenę i abstrakcyjne rozumowanie”.

Szkoła Publiczna 68 w Bronx zanotowała wzrost standaryzowanych wyników o 11,2% w czytaniu i 18,6% w matematyce podczas roku szkolnego 1994-95. Kierownik Cheryl Coles pisze: „Tak zachęcające, jakimi są nasze wyniki, korzyści z naszego Szachowego Programu Edukacyjnego znacznie bardziej przekroczyły wszystko, na co mieliśmy nadzieję, iż te wyniki mogłyby wskazywać. Były znaczące przyrosty w różnorodnych stopniach we wszystkich obszarach programu nauczania. Choćby takie jak: zwiększony entuzjizm do nauki, wzrost w ogólnym zasobie wiedzy, wzrost u uwadze studentów, wzrost pewności siebie (samoocenie), wzrost w zaangażowanie rodziców, itp.”.

„Intuicyjnie czuję, iż to, czego dzieciaki uczą się z szachów przenosi się na ich codzienne życie. Zmiana pokazuje w ich ulepszonym krytycznym myśleniu i rozwiązywaniu problemów. To daje dzieciakom (możliwość) myśleć samodzielnie”. – Fred Nagler, Principal, P.S. 123.

Warto przytoczyć jeszcze komentarze samych studentów, którzy wyrażają to, jak postrzegają szachy.

„Szachy znacząco zwiększyły moje logiczne i matematyczne umiejętności. Rzeczywiście, ponieważ z uwagi na efekt szachów, zamierzam w najbliższym okresie bardziej zagłębić się w matematyce i naukach komputerowych w collegu; obie z nich wykorzystują wyżej wspomniane umiejętności” – Matthew Puckett

„Umiejętności, jakie szachy oferują tym, którzy w nie grają, to żyły złota. One uczą wierzących graczy jak podchodzić do życia. Ponadto uczą ludzi, że mają dylematy, na które jest więcej niż jedna odpowiedź na dany problem. Podczas, gdy twój przeciwnik patrzy na zagadnienie przez pojedynczy punkt (widzenia), ty jako wielki gracz, którym jesteś, możesz cofnąć się krok w tył i zobaczyć na obraz przez wiele punktów (widzenia)” – Sultan Yusufzai

„Z uwagi na szachy, czuję, iż moje życie zostało wzbogacone zarówno mentalnie jak i socjalnie. Ulepszyłem moje umiejętności krytycznego myślenia w codziennym życiu poprzez szachy” – Brandon Ashe

Mamy nadzieję, że dzięki temu materiałowi przekonaliśmy Was, że szachy mogą być specyficznym narzędziem w rozwoju dzieci (ale i młodzieży), które odpowiednio wykorzystane może dać naszym podopiecznym dużo korzyści.

Tomasz Pintał (ur. 1976) jest związany z szachami jako zawodnik i działacz od kilkunastu lat. Posiada tytuł sędziego klasy III, międzynarodowy ranking ELO oraz II kategorię. W sezonie 2005/2006 w ramach V podkarpackiej ligi szachowej uzyskał najlepszy wynik (9/9 punktów) czym przyczynił się do awansu drużyny do IV ligi. Założyciel klubu szachowego „Szachowe umysły”. Obecnie prowadzi zajęcia szachowe w klubie oraz organizuje konkursy, symultany i turnieje szachowe dla klubowiczów.

Posiada tytuł magistra psychologii, a niezbędne doświadczenie w pracy z dziećmi i młodzieżą zdobył dzięki współpracy z wychowankami Domu Dziecka „Ochronka” (przede wszystkim jako nauczyciel oraz organizator różnych zajęć, gier, zabaw jak i wspólnych wyjść na ciekawe imprezy kulturalne, sportowe czy też rozrywkowe).

Ponadto przez kilka lat aktywnie pomagał osobom potrzebującym (we współpracy z Centrum Wolontariatu i Inicjatyw Obywatelskich) oraz współpracował z Polskim Związkiem Głuchych w Stalowej Woli jako sędzia szachowy (posiada także ukończony elementarny kurs języka migowego).

Uwielbia współpracę z ludźmi, którzy mają konkretny cel i plan działania jak też pomagają dzieciom i młodzieży zaspokajając ważne potrzeby: szczególnie intelektualne oraz kulturalne i ruchowe. Jego pasją to pomaganie i wspieranie innych osób w rozwoju: intelektualnym, emocjonalnym oraz społecznym. W wolnych chwilach lubi czytać ciekawe książki i czasopisma oraz pograć w koszykówkę, która poza szachami jest jego drugą pasją (także uprawianą od kilkunastu lat).

Dominik Sondej (ur. 1981) jest związany z szachami jako zawodnik i działacz od kilkunastu lat. Posiada I kategorię oraz międzynarodowy ranking ELO. Ponadto zwycięzca kilkunastu lokalnych turniejów szachowych (także zdobył tytuł mistrza Stalowej Woli). W sezonie 2005/2006 w ramach V podkarpackiej ligi szachowej zorganizował drużynę (również był jej kapitanem), która awansowała do IV ligi. Założyciel klubu „Szachowe umysły”. Obecnie prowadzi zajęcia szachowe w klubie oraz organizuje konkursy, symultany i turnieje szachowe dla klubowiczów.

Posiada tytuł magistra socjologii i pracuje z osobami niepełnosprawnymi, prowadząc zajęcia terapeutyczne oraz świadczy pomoc socjalną dla tychże osób oraz ich rodzin. Jego pasją jest pomaganie i wspieranie innych osób (w szczególności osób niepełnosprawnych) oraz przekazywanie swojej wiedzy poprzez prowadzenie różnorodnych zajęć (w tym między innymi szachowych).

Ponadto lubi aktywnie spędzać wolny czas, najczęściej na świeżym powietrzu (wycieczki po górach, jazda na rowerze, długie spacerzy).

